

УДК 348.98

О. В. Карнаухов, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів

МЕТА І ЗАВДАННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Розглянуто проблеми формулювання понять мети та завдань криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень. Проаналізовано погляди вчених-криміналістів і процесуалістів. Запропоновано точку зору щодо формулювання понять мети та завдань криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Ключові слова: мета; завдання; криміналістичне забезпечення; розслідування; кримінальні правопорушення.

The problems of formulating concepts of goals and objectives provide forensic investigation of criminal offenses. Analyzed the views of scientists-forensic and protsesualistiv. An opinion on the formulation of the concepts of purpose and objectives provide forensic investigation of criminal offenses.

Key words: objectives; tasks; providing forensic; investigation; criminal offenses.

Постановка проблеми. Сучасну науку криміналістику може бути характеризовано як таку, що визнає за кожним науковим підходом самостійне значення за умови його обґрунтованості, внутрішньої несуперечності та наявності евристичного матеріалу.

Застосування методологічного підходу, заснованого на застосуванні категорії “мета” як початку діяльності, дозволяє по-іншому підійти до розв’язання різних проблем науки криміналістики. Пізнанню особливостей застосування категорій “мета” й “завдання” в науці криміналістиці мусить передувати аналіз філософських та загально-правових основ з урахуванням особливостей криміналістики як специфічного явища суспільного життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність питання, що розглядається, пов’язана з проблематикою належного визначення категорій мета й завдання криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень та їх застосування в правозастосовній діяльності з досудового розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень.

Значний внесок у розробку питань основ кримінального судочинства зробили відомі вчені, такі як С. А. Альберт, М. І. Бажанов, Ю. М. Грошевий, М. М. Міхеєнко, Є. Б. Мізуліна, М. С. Строгович, Т. М. Добровольська, Я. О. Мотовіловкер, В. М. Тертишник, І. В. Тиричев, П. І. Репешко, Л. М. Лобойко, Ф. Фаткулін, М. А. Чельцов та ін.

Розробкою окремих проблем виявлення та розслідування кримінальних правопорушень займалися такі науковці, як К. В. Антонов, К. І. Беляков, В. І. Галаган, Н. С. Карпов, Ю. В. Попов, П. В. Цимбал, Д. І. Сулейманов, Є. Д. Лук’янчиков, В. В. Лисенко, А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимов, А. Ф. Волинський, К. Е. Дьомін, Д. А. Ісхизов, Д. В. Пузанков, П. Т. Скорченко, К. О. Чаплинський В. Ю. Шепітько та ін.

Над питаннями криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень плідно працювали Т. В. Авер’янова, В. Д. Басай, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, А. Ф. Волобуєв, О. Ф. Долженков, Н. С. Карпов, О. Н. Колісниченко, Г. Ф. Матусовський, М. П. Яблоков та ін.

© О. В. Карнаухов, 2015

У своїх монографічних працях учені досить повно розкривали основи виявлення та розслідування кримінальних правопорушень. Але проблема визначення понять мета та завдання криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень не знайшла свого остаточного розв'язання.

Мета статті – спроба визначити поняття мета і завдання криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Виділення та формулювання категорій “мета” і “завдання” криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень має суттєве значення для наукової та практичної діяльності, тому що дозволяє розставити пріоритети, додає послідовності в роботі правоохоронних органів і дозволяє підвищити її ефективність, яка б, своєю чергою, задовольнила потреби суспільства.

У філософії існує дуже багато різних поглядів та концепцій категорії “мета”. Тому, розв'язуючи проблему визначення категорії мети криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, треба звернути на них увагу, тому що заперечення ролі філософії як загального світогляду у визначенні ключових понять будь-якої науки призведе до заперечення ролі цієї науки у формуванні суспільних понять, які у будь-якому разі повинні мати чіткий філософський базис [1, 98].

З погляду філософів, мета являє собою остаточний результат діяльності людини (чи колективу людей), який указує на вибір відповідних засобів, систему специфічних дій [2, 646].

Мета (нім. Ziel) – 1) об'єкт для попадання під час стрільби чи метання; 2) наперед намічений пункт руху; 3) те, чого прагнуть, чого бажають досягнути [3, 779].

“Цель как философская категория, – зазначає Д. А. Каримов, – лежить в основе познания права, процесса его создания, реализации, развития и усовершенствования” [4, 307].

Мета є також і соціальною категорією. Ставити собі мету і реалізовувати її може тільки людина. Будь-яка людська діяльність, у тому числі й суспільна, має мету. Поза метою немає діяльності у зв'язку з відсутністю мотивації поведінки. Будь-яка мета об'єктивно є одним із головних факторів діяльності, незалежно від джерел, якими можуть бути чиясь воля, вимушені ситуації, еволюційні процеси тощо.

Як зазначає С. І. Ожегов, мета виступає як спосіб інтеграції різних дій людини в деяку послідовність чи систему, як одна з форм детермінації людської діяльності. Це модель, начебто завчасно побудований результат діяльності людини; ідеально розумове, те, що передує результату діяльності [5, 713].

Мета може бути способом інтеграції різних дій людини (чи суспільства) у деяку послідовність чи систему, яка будучи безпосереднім мотивом, направляє і регулює різні дії [6, 406] (при цьому ми не будемо зупинятися на розмежування мети і мотиву).

Поняття мета визначається вченими також як те, до чого прагнуть, чого намагаються досягти [7, 778]; ідеально діяльністю мислення досягнутий результат, за ради якого здійснюються ті або інші дії або види діяльності, їх ідеальний, внутрішній спонукальний мотив [8, 459]; ідеальний, наперед визначений результат людської діяльності, спрямований на перетворення дійсності відповідно до усвідомленої людиною потреби. Мета є безпосереднім внутрішнім спонукальним мотивом людської діяльності. Вона як закон визначає й спрямовує цю діяльність, мобілізує волю та енергію людини [9, 778].

Як зазначали О. В. Малько та К. В. Шундіков, мета виступає як цінності, стає визначеним стандартом відносин чи поведінки, одним із важливіших факторів стійкості суспільної системи [10, 13].

Поняття – мета, як зазначає американський соціолог Т. Парсонс, завжди пропонує співвідносність з майбутнім станом, що в цей час не існує й не існуватиме, якщо особою

щось не буде зроблено, чи навпаки, бажаний стан існує, але він не залишиться незмінним, якщо особа не застосує яких-небудь заходів.

Хайнц Хекхаузен пов'язує реальність мети з мотиваційними процесами, що пов'язані з аспектами цінності та очікування. З погляду психології мотивації, зазначає Х. Хекхаузен, класи еквівалентності визначаються тим, наскільки людина вірить у те, що визначені ситуації, з одного боку, і визначені дії – з іншого, сприяють чи заважають досягненню мети, належної тому чи іншому спеціальному змістовному класу цінностей (мотиву) [11, 51]. І, як можна зрозуміти, категорія “мета” належить лише людській діяльності, а не яким-небудь процесам і системам.

Таким чином, з методологічного погляду, мета – це бажаний, усвідомлений результат діяльності одного чи декількох суб'єктів, які мають для її досягнення належні здатності та забезпечені всіма засобами для її реалізації у визначених просторових і часових межах. У протилежному випадку, коли мета не забезпечена засобами її досягнення, чи бракує часу, чи некомпетентний суб'єкт діяльності, мета перетворюється на мрію [12, 96].

Досить серйозним моментом формування мети є її реальність, тому що будь-яка мета – це певна визначена сукупність цілей нижчого рівня й конкретних дій щодо їх досягнення, тобто загальна мета діяльності досягається в результаті виконання низки приватних цілей і розв'язання завдань [13, 58].

Досягнення цілей означає їх знищення, заперечення, але водночас – це крок до подальшого руху. Тобто мета може виступати як засіб для досягнення інших цілей [14, 93]. Можемо зауважити про те, що не просто мета буде в такому випадку засобом досягнення подальших цілей, а результат, який буде отримано під час її реалізації, тому уявний образ (мета) не може бути використано як засіб.

Досліджуючи проблеми криміналістичного забезпечення процесу доказування, Ж. В. Удовенко зазначила, що мета криміналістичного забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві – це ефективна, раціональна, доцільна практична діяльність слідчого зі встановлення істини в обставинах предмета доказування, яка має конкретні якісні та кількісні показники (високий рівень розкриття злочинів, мінімальна кількість кримінальних справ, повернених на додаткове розслідування, та виправдувальних вироків) за суворого дотримання принципів кримінального судочинства [15, 33].

Дане визначення порушує деякі дискусійні питання. Але саме з цього погляду виходить, що метою криміналістичного забезпечення є діяльність. А чи може бути діяльність метою. Мета, не будучи відображенням того, що існує, є детермінацією бажаного. Мета – це передбачування результату. Як було вище зазначено, метою може бути лише бажаний результат, якого ще не існує, тому що ми щойно сформували його загальний вигляд у своїй свідомості і цей бажаний результат не є діяльністю. Діяльність, на нашу думку, може бути лише засобом досягнення нової мети (*бажаного*). Таким чином, мета після її реалізації, отримавши конкретний новий вигляд, перетворившись на результат, стає засобом для досягнення нових цілей.

Такими, що мають суттєве значення для побудови системи криміналістичного забезпечення, виявлення та розслідування кримінальних правопорушень та її майбутньої роботи, є завдання, які ми повинні поставити для максимально ефективної роботи системи правоохоронних органів. Відповідно, завдання щодо побудови системи криміналістичного забезпечення не тотожні завданням самої системи криміналістичного забезпечення, тому що перші є науковими в чистому вигляді, які направлені лише на формування вищезазначеної системи, а завдання, які буде виконувати вже побудована система, матимуть більш практичний характер, відповідаючи на питання “для чого? як?”.

Так, поняття “мета” й “завдання” для науки та практики не є тотожними і потребують розмежування, виходячи з різних соціальних очікувань діяльностей, що формуються, дозволяють розставити пріоритети, додають послідовності в роботі систем і дають можливість підвищити їх ефективність, яка б, своєю чергою, задовольнила потреби суспільства. При цьому синонімічність деяких трактувань зазначених понять не повинно складати враження, що вони мають одне й те ж навантаження та виконують одну й ту ж роботу.

Проводячи розмежування понять “мета” і “завдання”, Н. І. Клименко зазначав, що “мета” – поняття стратегічне, яке визначає напрямок та результат діяльності, а “завдання” – поняття тактичне, складова частина мети, якій належить підпорядковане становище й пов’язана з певною ситуацією. Мета повинна бути стійкою. Завдання можуть виникати, розвиватися, зникати у певний проміжок часу [16, 59].

Визначаючи завдання діяльності системи криміналістичного забезпечення, ми не повинні виходити за межі його етимологічного змісту, який полягає в обмеженні сфері її дії, а саме виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень.

Завдання – це певні напрями дослідження, які дозволяють реалізувати поставлену мету. Тому основою визначення завдань ми вважаємо погляди вчених-криміналістів на поняття завдань криміналістики. Так, специфічними завданнями криміналістики визначають:

- 1) вивчення закономірностей, які становлять предмет криміналістики;
- 2) розробку технічних засобів, тактичних прийомів і методичних рекомендацій щодо збирання, дослідження й використання доказів;
- 3) удосконалення тактичних і методичних основ досудового й судового слідства, основ судової експертизи;
- 4) удосконалення криміналістичних методів запобігання злочинам;
- 5) вивчення можливості використання зарубіжного досвіду в боротьбі зі злочинністю [17, 11].

Р. С. Белкін виокремлював такі спеціальні завдання:

- подальше вивчення об’єктивних закономірностей дійсності, які становлять основу предмета криміналістики;
- розвиток її загальних і приватних теорій як основи криміналістичних засобів і методів судового дослідження та запобігання злочинам;
- розробка нових і вдосконалення наявних техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів та методичних рекомендацій зі збирання, дослідження й використання доказів;
- розробка й удосконалення організаційних, тактичних і методичних основ попереднього й судового слідства, організаційних та методичних основ криміналістичної експертизи;
- розробка й удосконалення криміналістичних засобів і методів запобігання злочинам;
- вивчення та використання зарубіжного досвіду у цій сфері [18, 70].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У формуванні мети криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень виходимо з самого поняття, яке містить складові самої системи у вигляді окремих чітко визначених підсистем.

Отже, мету створення криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень визначаємо через його поняття, тобто як систему, що має імперативний (обов’язковий) характер і складається із сумісних підсистем, а саме: нормативно-правового забезпечення, організаційно-кадрового, технічного та інформаційно-методичного забезпечення. Яка (система) в подальшому шляхом добору й вироблення засобів, ужиття необхідних заходів і створенням необхідних умов правоохоронної діяльності у подальшому досягає такого стану компетенції правоохоронних органів, який надавав би (гарантував) їм можли-

вість виконання завдань з протидії злочинності для виявлення, досудового розслідування, забезпечення судового розгляду і профілактики кримінальних правопорушень. Причому створення такої системи можливо лише в межах, з одного боку, правоохоронної діяльності державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю, з іншого – в межах криміналістики як науки і практичної діяльності, ґрунтуючись на тому, що саме криміналістика акумулює в собі знання з усіх необхідних галузей права й господарювання та ставить їх на службу протидії злочинності.

Список використаних джерел:

1. Лехнер Е. А. О научном познании и его методах / Е. А. Лехнер // Наука сегодня ; под ред. С. Р. Микулинского. – М., 1969.
2. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова.
3. Современный словарь иностранных слов / под ред. А. Н. Булыко. – Изд. 2-е. испр. и доп. – М. : Мартин. – 2005. – 848 с.
4. Каримов Д. А. Философские проблемы права / Каримов Д. А. – М., 1972.
5. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Ожегов С. И. – М. : Советская энциклопедия, 1988. – 748 с.
6. Философский словарь. – М., 1981.
7. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т., 4200 слів / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. – К., 1998.
8. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф. В. Константинов. – Т. 5. – М., 1970.
9. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – [2-ге вид.]. – К., 1986.
10. Малько А. В. Цели и средства в праве и правовой политике : монография / А. В. Малько, К. В. Шундииков. – Саратов : Изд-во СГАП. – 2003. – 296 с.
11. Хекхаузен Х. Мотивация и деятельность / Хекхаузен Х. – 2-е изд. – СПб. : Питер ; М. : Смысл, 2003. – 860 с.
12. Граве П. Кибернетика и психика / П. Граве, Л. Растрингин. – Рига, 1973. – 96 с.
13. Исследование систем управления / Н. И. Архипова, В. В. Кульба, С. А. Косяченко, Ф. Ю. Чанхиева. – С. 58.
14. Трубников Н. Н. О категориях “цель”, “средство”, “результат” / Трубников Н. Н. – М., 1968.
15. Удовенко Ж. В. Криміналістичне забезпечення процесу доказування на досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ж. В. Удовенко. – К. : Національна академія внутрішніх справ України. – 2004. – 239 с.
16. Клименко Н. И. Криминалистика как наука / Клименко Н. И. – К., 1997.
17. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец, вищих закладів освіти / кол. авторів : Глібко В. М., Дудніков А. Л., Журавель В. А. та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.
18. Криминалистика. Учебник для вузов / Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Российская / под ред. заслуженного деятеля науки Российской Федерации, профессора Р. С. Белкина. – М. : НОРМА, 2000. – 990 с.